

A Wenckheim család története és neveltetési szokásai a XIX–XX. században

Bevezetés

A hazai arisztokrácia kutatásának nagy hagyományai vannak a magyar történetírásban. Már a XIX. század második felében sorra készültek olyan adattárak, melyek Magyarország nagybirtokos–arisztokrata családjainak történetét kívánták bemutatni,¹ s születtek olyan művek is, melyek egy-egy család történetét vázolják fel.² A tendencia természetesen a XX. században is folytatódott, amikor megannyi kutató és szerző értekezett a magyar arisztokráciáról. A legújabbak közül érdemes megemlíteni Gudenus János Józsefet és Püski Leventét, akik rendkívül hasznosan forgatható, tudományos igényességgel elkészített kötetekkel és tanulmányokkal jelentkeztek a témában.³ Mellettük szinte minden olyan kutató megemlékezett az arisztokráciáról mint társadalmi rétegről, aki Magyarország egy korszakának történetével vagy speciálisan az adott korszak társadalomtörténetével foglalkozott.⁴ A neveléstörténetek közül pedig feltétlenül említésre méltó Virág Irén kutatása.⁵

Bár jelen írásunkkal számottevő mértékben nem befolyásolhatjuk a fent említett szakemberek kutatási eredményeit – sőt, inkább támaszkodni szándékozunk azokra –, mégis árnyalhatjuk az általuk rajzolt képet, illetve némi adalékkal hozzájárulhatunk egyfajta árnyaltabb kép kialakításához. Jelen tanulmány⁶ célja a Wenckheim család történetének bemutatása, különös tekintettel a család neveltetési–oktatási szokásaira. Kísérletet teszünk arra, hogy az egyes családtagok életpályáján keresztül következtetéseket vonjunk le a család neveltetési hagyományaira vonatkozóan (ha vannak olyanok), s ezt a családtagok későbbi karrierjének tükrében értékeljük.

¹ Példának lásd NAGY 1865.

² Példaként említhetném azt a munkám során használt kötetet, mely a Harruckern család históriáját beszéli el, természetesen a korszak tudományos elvárásainak megfelelően: ÉBLE 1895.

³ A teljesség igénye nélkül ezekhez a szerzőkhöz ld: GUDENUS – SZENTIRMAY 1989; GUDENUS 1990, 1998, 1999; PAPP – PÜSKI szerk. 2009. PÜSKI 2008a, 82–92; PÜSKI 2008b, 97–107.

⁴ Az általam vizsgált korszakra vonatkozóan lásd DOBSZAY – FÓNAGY 2005, 435–438.; GYÁNI – KÖVÉR 2006, 221–236.; ROMSICS 2004, 54–56, 190–191; ORMOS 2006, 139–141.; GUNST 1999, 240–243.; WEIS 1930, 126–145.

⁵ Eredményeinek az összefoglalását lásd VIRÁG 2013.

⁶ A tanulmány a Jézus Társaság Ausztriai Rendtartományának Levéltára vezetőjének engedélyével kerül közlésre. A kalsburgi jelentkezési adatlapok átírását Szász Lajos végezte el; ezúton kívánjuk kinyilvánítani köszönetünket irányában.

A Wenckheim család története

„Az igazi főúr fogalmát a nagybirtok és a vezető politikai szerep határozza meg.”⁷ Szekfű Gyula ezen megállapítása szerint tehát főúrnak, azaz arisztokratának az nevezhető, aki megfelelő nagyságú vagyonnal (ami általában földbirtokot jelent) és meghatározó politikai befolyással rendelkezik.⁸ A szakirodalom egységes állásponton van abban a tekintetben, hogy nagybirtokosnak az 1000 holdon felüli birtokkal rendelkező földtulajdonosok számítottak, mind a dualizmus időszakában, mind a Horthy-korszakban. Ez az egyébként meglehetősen szűk társadalmi réteg politikai befolyását nagyrészt gazdasági erejéből származtatta, tehát a szekfűi kritériumok gyakorlatilag egymásból következtek.⁹ A Wenckheim család tagjai természetesen mind a két kritériumnak megfeleltek, hiszen elég csak arra gondolnunk, hogy gróf Wenckheim Frigyes (1842–1912) tulajdonában 1886-ban egy 90 000 holdra rúgó birtok együttes volt, mindemellett pedig a főrendiház tagjaként szerepelt, bár ekkor, mint a borosjenői kerület választottja, a képviselőházban foglalt helyet.¹⁰ A család politikai befolyásának nagyságát egyébként mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a família bárói ágából származó Wenckheim Béla (lásd 9. kép) pályája során a miniszterelnökséig vitte, bár a pozíciót nem sokáig töltötte be. Az ideiglenes Wenckheim-kabinet 1875 tavaszától ugyanazon év őszéig működött.¹¹ Ennyire azonban ne ugorjunk előre, előbb tekintsük át a család eredetét.

A család magát Németországból, a Hund törzsből származtatta. Ez a hagyomány rendkívül erős lehetett a századok során, amire bizonyíték, hogy egy dualizmus-kori divatlap is említi ezt a származási vonalat.¹² A család legősibb tagja, akiről biztos információnk van, az a Wenck János, aki 1515–1518 között apát volt. Ugyanebből az évszázadból ismerjük Wenck Henriket, aki a máltai lovagrend nagymestereként szerepelt. A család 1559-ben kapott nemességet I. Ferdinánd német-római császártól. Egy későbbi leszármazott, Wenck Sebestyén tüzérségi főtisztként szolgált és 1658-ban Győrött harcolt a törökök ellen. Az ő utóda Wenck Kereszt János bölcsészként és orvosként tevékenykedett, akinek Mária Terézia 1748-ban lovagi címet

⁷ SZEKFI 2007, 309. (Reprint kiadás az 1934-ben megjelent változat nyomán)

⁸ Fontos megjegyezni, hogy az arisztokrácia nem minden tagja tartozik az elithez a polgári társadalomban. Azaz az elit nem biztos, hogy azonos a főúri rangok és címek birtokosaival. Az 1885. évi főrendiházi reform (a főrendiházi tagságot vagyoni cenzushoz kötötték) során ugyanis bebizonyosodott, hogy nem minden főnemes tagja az elitnek, ugyanis számos főrangú kezén lévő birtok egész egyszerűen nem volt olyan jövedelmező, hogy a cenzust megüsse. Így előfordulhatott, hogy grófok és bárók maradtak ki a főrendiházból (GYÁNI – KÖVÉR 2006, 224.; vö. VÖRÖS 1987, 397–407.)

⁹ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a trianoni határváltozások következtében az ezer hold feletti birtokkal rendelkező mágnások száma jelentősen megcsappant, egyszerűen azért, mert vagyonuk az új határokon kívül rekedt. Ugyanakkor a birtokaikat elvesztők között számos olyan akadt, aki politikai befolyását meg tudta őrizni a Horthy-rendszerben is. Erre talán a lelegeklátásabb példa Bethlen István személye. (ROMSICS 2005, 103–104.)

¹⁰ HALÁSZ szerk. 1886, 198.

¹¹ KATUS szerk. 1979, 165.

¹² Egy grófi pár ezüstlakodalma 1897, 433–437.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/02263/pdf/02263.pdf>

adományozott, és a Wenckheim családi nevet is ő vette fel.¹³ A fia Wenckheim József Ágoston volt, aki 1748. április 27-én birodalmi lovagi címet kapott, mindkét jog doktora, majd császári tanácsos és Alsó-Ausztria kancellárja lett. Felesége báró Harruckern Cecília volt. Ebből a házasságból származott a magyarországi Wenckheim grófi és bárói ága.¹⁴

Meghatározó ponthoz érkezünk, ugyanis a família ekkor fonódott össze a szintén német területről érkező és később magyar indigenátust nyert Harruckern családdal. Azt még Móricz Zsigmond is tudni vélte, hogy az első Harruckern egy linzi pék volt, azonban az ő ismeretei is helytelenek voltak.¹⁵ Bár valóban polgári származású család volt, de nem linzi, hanem schenkenfeldeni, mely egy kis város Felső-Ausztriában. A család kulcsfigurája Harruckern János György (1664–1742) volt, akit papi pályára szántak, ő azonban felhagyott ezzel és „*tisztes szerény hivatalba*” került.¹⁶ Előbb az alsó-ausztriai udvari kamarai számvevőség alkalmazta a számtisztek sorában, majd 1692-ben áthelyezték a hadi élelmezéshez, császári élelmezési biztosnak. Pályája itt teljesedett ki. Részt vett a spanyol örökösödési háborúban, majd az 1715–18-as török elleni háborúban, ekkor már Magyarország területén. A hadseregellátás területén véghezvitt reformjai annyira jól sikerültek, hogy cserébe 1718-ban német birodalmi lovaggá nevezték ki, 1719-ben pedig, harmincévi szolgálat után birtokot kért és kapott az uralkodótól.¹⁷ Jellemző volt a XVIII. század első felére, hogy a főleg katonai szolgálat után járó indigenátust szerzett birodalmi nemesek a töröktől visszafoglalt, jórészt elpusztult és elnéptelenedett területeket igyekeztek megszerezni. A valósághoz hozzátartozik, hogy az udvar is őket preferálta. Harruckern János György ezeknek a birodalmi nemeseknek a sorait erősítette. Ő a Békés vármegyei fiscalis helyeket és helységeket kívánta birtokba venni (Gyula, Doboz, Gerla, Csaba, Kőrös-Ladány, Békés, Gyarmath, Öcsöd, Vésztő, Szentés, Szeghalom) a hozzá tartozó földekkel együtt. Végül ezt a birtok-együtttest meg is kapta 1720-ban, 1722-ben pedig a honfiúsítást is elnyerte.¹⁸ Második házasságából született mind az öt gyermeke. Két fia közül József még apja életében meghalt, így a birtokot Ferenc Domonkos örökölte, ő azonban fiú utód nélkül hunyt el, és csak két leányt hagyott hátra. Így kerültek előtérbe Harruckern János György leányai és azok leszármazottai. Arról már beszéltünk, hogy Harruckern Cecília Wenckheim József Ágostonhoz ment feleségül 1730-ban, nővére, Johanna pedig Gruber János ezredeshez. Az ő frigyükből született Gruber Ferenc Lajos, akinek Mária Terézia nevű leánya ahhoz a Wenckheim Józsefhez (1733–1803) ment feleségül, aki Wenckheim József Ágoston és Harruckern Cecília frigyéből született.¹⁹ Később, mikor Harruckern Ferenc Domonkos meghalt, birtokai gyakorlatilag három részre tagolódtak: a Harruckern családba két ágon is benősült Wenckheim család kapta a birtokok döntő többségét,

¹³ HANKÓ 2000, 13.

¹⁴ ÉBLE 1895, 69.

¹⁵ MÓRICZ 2006, 85.

¹⁶ ÉBLE 1895, 16.

¹⁷ Uo. 39.

¹⁸ Uo. 44.

¹⁹ Uo. 69–70.

a maradékon pedig Ferenc Domonkos két leánya osztozott. Időközben pedig a Wenckheimék is magyar nemességet szereztek.

1. kép. Wenckheim István, Heinz és Feri. 1906

Forrás: AASI KK Photosammlung.

Wenckheim József Ágoston és Harruckern Cecília frigyéből három gyermek született: József, János György és Xavér Ferenc. Wenckheim János György papi pályára lépett és a főesperességig vitte. A már említett József és Xavér Ferenc a katonai karriert választották és 1776-ban egyszerre kapták meg az osztrák bárói méltóságot, 1781-ben pedig a magyar indigenátust. József 1802-ben a magyar grófi címet is megkapta,²⁰ így az ő leszármazottai lettek a család grófi, a Xavér Ferenc gyermekei pedig a bárói ága. Láthatjuk tehát, hogy a Wenckheimék azok közé az arisztokraták közé tartoztak, akik honfiúsítás, indigenátus révén kapták rangjukat. Ez az eljárás a Habsburg királyok uralkodásával jelent meg Magyarországon, de igazán elterjedt a XVIII. században vált. Érdekes, hogy a hazai indigéniák soha nem alkották az arisztokrácia domináns részét, ebből a szempontból tehát a Wenckheimék a kivételek közé tartoztak.²¹

Wenckheim József és Gruber Terézia házasságából két fiúgyermek született: József Antal (1780–1852) és Seraf Ferenc (1785–1838), tehát a család grófi ága ezen a ponton gyakorlatilag kettévált.²² A továbbiakban előbb a József Antal nevével fémjelzett idősebb ággal kívánunk foglalkozni.

Wenckheim József Antal, az arisztokrácia szokásának megfelelően, magántanítótól és házi nevelőktől nyerte műveltségét, méghozzá két tekintélyes nevelőtől, Somogyi Jánostól és báró Révai Páltól. Egy későbbi visszaemlékezés leírja, hogy a gróf tudományosan képzett, igen művelt férfi volt, aki minden nap éjfélig olvasott,

²⁰ JÁROLI é. n., 66.

²¹ PÜSKI 2008a, 82–83.

²² GUDENUS 1998, 248–249.

szép könyvtárat gyűjtött, folyóiratokat járatott és buzgó pártolója volt az irodalomnak. A magyaron kívül folyékonyan beszélt németül, franciául és latinul.²³ Tanulmányai végeztével Arad vármegyében vállalt jegyzői hivatalt, azonban rövid hivatalnokoskodás után átvette birtokai kezelését, a kigyósi, a békési, a székdvari és az aradszentmártoni uradalmakat.²⁴ Rendkívül sikeres gazda volt, ő telepítette le azokat a dohánykertész családokat, akik a későbbi Újkígyós községet alapították, és akiknek eredményes munkája országosan ismertté tette a Wenckheim-birtokot.²⁵ A magánéletben meglehetősen sikertelen volt, háromszor nősült, de csak harmadik, Scherz Krisztinával²⁶ kötött házasságából született gyermeke, 1849-ben.

Wenckheim Krisztina születése után három évvel idős apja elhunyt Pesten. A mindösszesen hároméves kislány nevelését és a rá maradt birtokok kezelését gyámjai, ifj. Scherz József, Gödöcs Benedek és Farkas József végezték. A gyermek tényleges gondozása azonban nagyanijára, Müller Katalinra maradt. Krisztinát a főúri követelményeknek megfelelően nevelték, melynek eredményeképpen később Erzsébet császár- és királyné udvarhölgye lehetett.²⁷ 1872-ben házasságot kötött Wenckheim Frigyessel, azaz unokatestvérével, aki annak a Wenckheim Károlynak (1811–1891) volt a fia, aki Wenckheim Seraf Ferenc és Pálffy Borbála másodszülött gyermeke volt. Itt egy pillanatra vissza kell kanyarodnunk a fiatalabb grófi ág bemutatásához.

Wenckheim Seraf Ferenc császári és királyi kamarás és Pálffy Borbála 1808-ban kötött házasságából négy gyermek született.²⁸ A legidősebb József (1809–1869; lásd 2. kép) volt, akit jogi tanulmányainak befejezése után Pozsony vármegye jegyzőjévé választottak, de a császári és királyi kamarás és a kőszegi kerületi királyi tábla közbírája címet is viselte. 1840-ben Békés vármegye másodalispánjává választották. Erről a címéről 1842. június 13-án lemondott, és visszavonult birtokaira. Az országgyűlésnek 1861-ben és 1865–1868-ban jelen levő,

2. kép. Gróf
Wenckheim József

*Forrás: AASI KK Photo-
sammlung (rendezetlen)*

²³ Gróf Wenckheim József Antal 1882, 774.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/01500/pdf/01500.pdf>

²⁴ JÁROLI é. n., 66.

²⁵ JÁROLI – SZIGETI szerk. 1991, 8–9.

²⁶ Scherz Krisztina Scherz József uradalmi tiszt és Müller Katalin gyermeke volt, aki szintén Krisztina nevű leánya születése után néhány hónapon belül meghalt. Ekkor mindösszesen 24 éves volt. Állítólag a fiatal polgárleány és az idős (67 éves) gróf házasságának története ihlette Jókai Mórt az „Egy magyar nábob” című regényének megírásakor. (HANKÓ 2000, 19–20.)

²⁷ JÁROLI é. n., 72.

²⁸ GUDENUS 1998, 249.

1869-ben meghívott főrendi tagja volt.²⁹ Gyula nevű fia (1835–1905), akiről tudjuk, hogy a pannonhalmi Szent Benedek-rend győri gimnáziumában tanult 1846-ban,³⁰ később Békés vármegye aljegyzője lett. József öccse, Károly (lásd 3. kép) katonai pályára lépett, ahonnan, mint huszárkapitány és császári- és királyi kamarás szerelt le. Felesége Radetzky Friderika volt.³¹ Leszerelése után gerlai birtokait igazgatta.³² Antal (1813–1864) nevű testvére a nagy múltú Theresianum falai között nevelkedett 1825–1833 között,³³ később Sopron vármegyénél, mint aljegyző dolgozott, majd a magyar királyi helytartótanácsnál lett fogalmazó. Mint császári és királyi kamarás nőül vette Zichy Mária grófnőt. Házasságukból hét gyermek született. Wenckheim Seraf Ferenc harmadik gyermeke, Rudolf (1814–1889), bátyjához hasonlóan szintén megjárta a Theresianumot (1825–1832 között),³⁴ majd ő is katonai pályára lépett, a vérteseknél szolgált. Ezután a dobozi és vésztői uradalmak irányítását vállalta magára.³⁵

3. kép. Wenckheim Károly. 1886. november 2.

Forrás: AASI KK Photosammlung

Wenckheim Károlynak összesen öt gyermeke született: három leánya Borbála (1838–1929)³⁶, Anna (1840–1858) és Matild (1852 – n. a.), két fia pedig a már említett Frigyes és Géza (1847–1924). Frigyes neveltetéséről tudjuk, hogy a pannonhalmi Szent Benedek-Rend győri főgimnáziumában tanult és itt érettségizett kitüntetéssel

²⁹ Gróf Wenckheim József é. n. http://www.bekes-archiv.hu/index.php?action=view_item&item=457&chk=2141f7e91d3890cb2a49b5bffc41eeff0. http://www.bekes-archiv.hu/index.php?action=view_item&item=457&chk=2141f7e91d3890cb2a49b5bffc41eeff0

³⁰ Értesítő Pannonhalma 1901/02., 509.

³¹ Radetzky Friderika annak a Johann Redetzky tábornoknak volt a leánya, aki többek között 1848. július 25-én győzelmet aratott az olasz seregek felett Custozánál, s ezért a császári sereg legjobb tábornokának tartották. (CSORBA – VELKEY 1998, 214.)

³² HANKÓ 2000, 36.

³³ Album 1913, 132–133.

³⁴ Uo.

³⁵ HANKÓ 2000, 42.

³⁶ Walterskirchen Ernő felesége lett.

1860-ban.³⁷ Ezután Budapesten és Pozsonyban hallgatott jogot, majd két évig joggyakornok volt a királyi táblán. Ügyvédi vizsgáját 1866-ban tette le.³⁸ Kiváló gazda hírében állt, de emellett a politikai életben is aktívan részt vett. 1878–1881 között a gyulai kerület, később a kisjenői kerület képviselőjeként szerepelt. A parlamentben a Nemzeti Párt sorait erősítette.³⁹ Emellett a császári és királyi titkos tanácsosi és a magyar királyi főpohárnoki címet is viselte.⁴⁰ Mint már említettük, rokonát, Wenckheim Krisztinát vette feleségül és ebből a házasságból összesen négy leány és három fiúgyermek született, akik név szerint Friderika (1873–1957), Krisztina (1874–1970), József (1877–1952), László (1880–1956), Pál (1881–1945), Mária (1883–1968) és Ilona (1885–1971) voltak. A leányok, Mária kivételével, mind császári és királyi palotahölgyek lettek. József a piaristák budapesti gimnáziumában tanult, ezután jogot hallgatott Budapesten, majd Sopronban teljesített önkéntes katonai szolgálatot. Ennek letelte után államtudományi vizsgát tett. 1900-ban diplomáciai pályára lépett és előbb Bécsben, majd Münchenben, Párizsban, Pétervárott és Washingtonban teljesített diplomáciai szolgálatot. 1906-ban elhagyta diplomata pályát és a család borossebesi birtokainak irányítását vette át. Harcolt az I. világháborúban, majd a Tanácsköztársaság ideje alatt börtönbe került. Szabadulása után ókigyósi birtokán gazdálkodott.⁴¹ László és Pál a gimnáziumot szintén a piaristáknál végezték, Budapesten, s jelesre érettségiztek.⁴² László jogi és államtudományi doktori diplomát szerzett, 1910-ben a kisjenői kerületből került a képviselőházba.⁴³ Wenckheim Frigyes és neje mindamellett, hogy az ország egyik legnagyobb birtokosai voltak, elsősorban jótékony természetükkel tűntek ki koruk arisztokratái közül. A sok példa közül említhetjük azt az esetet, amikor a már özvegy Wenckheim Frigyesné 1923 márciusában 100 000 koronát adományozott az újpesti árvízkárosultak segélyezésére.⁴⁴

Wenckheim Frigyes testvére, Géza tanulmányait magánúton, jeles eredménnyel végezte, majd másfél évig hallgatója volt a magyaróvári Gazdasági Akadémiának, ahol kiváló gazdasági képzettséget szerzett. Atyjától megörökölte a gerlai uradalmat, amelyet valóságos mintagazdasággá fejlesztett. Polgári sorból házasodott, Deshayes Eugéniát vette el 1876-ban, akit származása ellenére a család bálványozott.⁴⁵ Házasságukból öt gyermek született. A legidősebb Károly gróf (1876–1926) huszárkapitányként szolgált Sopronban, öccse Béla (1881–1915; lásd 10. kép) a hallei egyetemen és a magyaróvári akadémián is tanult, majd egy idegen uradalomban vállalt

³⁷ Értesítő Pannonhalma 1859/60, 32–33.

³⁸ STURM szerk. 1888, 336.

³⁹ HANKÓ 2000, 38.

⁴⁰ GUDENUS 1998, 249.

⁴¹ LENGYEL – VIDOR szerk. 1931, 407.

⁴² A piarista... 1898, 102–104.

⁴³ VÉGVÁRY – ZIMMER szerk. 1910, 463.

⁴⁴ MII, Napi hírek, 1923. márc. 5./12. kiadás.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1923_03_1/?pg=76&layout=s&query=Wenckheim

⁴⁵ HANKÓ 2000, 41.

munkát közönséges gazdatisztként. Jenő gróf (1883–1944; lásd 4. és 9. kép) államtudományi vizsgát tett és a külügyminisztériumban dolgozott, mint fogalmazó. A legkisebb fiú Ferenc (1885–1958; lásd 1. és 5. kép) volt. Rajtuk kívül született még egy Géza (1878–1882) nevű fiú is, de ő négy esztendősen meghalt, illetve egy Matild (1879–1963) nevű leány. A család ezen ágának érdekessége, hogy az öt fiú közül négyen is folytattak tanulmányokat a kalksburgi jezsuita gimnáziumban, sőt, Jenő fia, Béla (1921–1967) is ebbe az iskolába járt.⁴⁶ Ezen tények értékelése azonban a későbbiek feladata lesz.

4. kép. Wenckheim Jenő. 1903

Forrás: AASI KK Photosammlung

Most térjünk vissza a Wenckheim család ifjabb grófi ágának egy másik szálához, Wenckheim Antal leszármazottainak bemutatásához. Már fentebb rögzítettük, hogy neki összesen nyolc gyermeke volt. Négy leányáról, Máriáról (1854–1927), Ilonáról (1860–1883), Saroltáról (1860–1946) és Stefániáról (1863–1937) most helyszűke okán nem szólunk részletesen. A fiúk közül a legidősebb Ferenc (1855–1939; lásd 1. és 5. kép) volt, aki katonai pályára lépett és a főhadnagyi rangig vitte, majd 1881-ben kamarási méltóságot nyert.⁴⁷ Testvére Henrik (1857–1908) szintén a hadseregben kezdte, de onnan kilépve a legbohémebb életet élte, birtokait is testvérének, Dénesnek (1861–1933; lásd 8. kép) kellett igazgatnia, aki kitűnő gazda hírében állt és komoly társadalmi szerepvállalásai voltak. Az 1920-as években például rendszeres tagja volt a Nemzeti Kaszinó háromtagú igazgatóságának.⁴⁸ A testvérek közül a negyedik fiú, István (1858–1923; lásd 1. és 7. kép) csakúgy, mint bátyjai, fiatal éveiben

⁴⁶ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926; AASI KK 37/2

⁴⁷ HALÁSZ szerk. 1887, 171.

⁴⁸ MTT, Napi hírek, 1926. febr. 1./1. kiadás.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1926_02_1/?pg=0&layout=s&query=Wenckheim.

szintén belépett a hadseregbe. 1883-ban viszont kamarási méltóságot nyert, felsőházi tag lett, az 1905-ös választásokon pedig már választott képviselőként került be a parlamentbe.⁴⁹ A fiútestvérek kapcsán itt is elmondható, hogy mind a négyen megjárta a kalksburgi jezsuita gimnáziumot. Sőt, István két fia, Miklós (1890–1967) és Antal (1891–1971) is látogatta az intézményt.⁵⁰ Miklós arisztokratákhoz némileg szokatlanul, az orvosi pályát választotta, Antal pedig magyar királyi hadnagy és császári és királyi kamarás lett.⁵¹ Hozzájuk hasonlóan Wenckheim Henrik Sándor (1900–1968) nevű fia szintén tanult Kalksburgban.⁵²

5. kép. Wenckheim Ferenc

Forrás: AASI KK Photosammlung

Írásunkban mindeddig méltánytalanul elhanyagoltuk a család bárói ágát, pedig ők legalább olyan tekintélyes szerepet töltöttek be a magyar arisztokrácia soraiban, mint a fentebb tárgyalt grófok. Mint ahogy már említettük, a bárói ág Xavér Ferencsel kezdődik, akinek fia, József (1778–1830) a család ezen ágának legkiemelkedőbb alakja. Békés vármegye követe volt 1805-ben és 1811-ben, az 1809. évi insurrectio alkalmával pedig a békési sereg alezredesévé nevezték ki. Krassó, majd 1823-tól Arad vármegye főispáni helytartója volt, 1825-ben pedig Arad vármegye tényleges főispáni méltóságát kapta meg.⁵³ Nagy lótenyésztőként ismert, elméleti és gyakorlati szinten is foglalkozott a kérdéssel, a témában való publikálás területén az 1815-ös

⁴⁹ FABRO szerk. 1905, 425.

⁵⁰ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, Wa-Wim. Dionysius Wenckheim, Franz Wenckheim, Heinrich Wenckheim, István Wenckheim, Nikolaus Wenckheim, Anton Wenckheim. Istvánnak egyébként második, Pálffy Margittal kötött házasságából összesen hat gyermek született: Miklóson és Antalón kívül Erzsébet (1888–1964), Margit (1892–1964), Frigyes (1895–1953) és Mária (1898–1977).

⁵¹ GUDENUS 1998, 253.

⁵² AASI KK 37/2.

⁵³ Gróf Wenckheim József é.n.

http://www.bekes-archiv.hu/index.php?&action=view_item&item=456&chk=080706bc42d2696ecc20acba59ab82b3.

megjelenésű „*Ideen über einer Wiederherstellung der verfallenen Ungarischen Pferde-Zucht*” című művével magát Széchenyi Istvánt is megelőzte.⁵⁴ Második, báró Orczy Teréziával kötött házasságából hét gyermek született. Köztük van az a Wenckheim Béla (1811–1879) (lásd 6. kép), aki előbb a pesti piarista főgimnáziumban tanult,⁵⁵ majd jogot hallgatott és 19 éves korára ügyvédi oklevelet szerzett. Ezután indult el a politikusi ranglétrán és egészen a miniszterelnökségig vitte, de maradandót belügyminiszterként alkotott.⁵⁶ Az ő testvérének, Lászlónak (1814–1879) – aki apjához hasonlóan szintén nagy lótenyésztő és mezőgazdász volt⁵⁷ – a fiai, János (1846–1913) és József (1850–1884), grófi rokonaikhoz hasonlóan, szintén látogatták a kalksburgi gimnáziumot.⁵⁸

6. kép. Wenckheim Karl és Béla

Forrás: AASI KK Photosammlung

A fentiekben igyekeztünk rövid összefoglalást adni a Wenckheim család közel négy évszázados történetéről, melyből jó pár családtag életének részletes ismertetése kimaradt. Ugyannakkor annak céljából, hogy egyfajta képet kapjunk a család által a XIX-XX. században elfoglalt társadalmi pozíciókról, e vázlat megfelelő alapnak tűnik. Az egyes személyek bemutatása során hangsúlyozottan koncentráltunk azok tanulmányaira és az ebből fakadó pályáivakra, mégpedig azért, hogy ebből később következtetéseket tehessünk a vizsgált személyek neveltetésében megmutatkozó nevelési szokások meglétére vagy épp hiányára. A következőkben tehát az arisztokratakra vonatkozó nevelési elvek, konvenciók problémájára összpontosítunk.

⁵⁴ VÁRI 2005, 106.

⁵⁵ TAKÁTS 1895, 11.

⁵⁶ WENCKHEIM 1879, 221.

⁵⁷ GUDENUS 1998, 255.

⁵⁸ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, Johan Wenckheim, Joseph Wenckheim.

A Wenckheim család neveltetési szokásai

Arról, hogy a Wenckheimok gyermekeik alapfokú oktatását miként szervezték meg, kevés biztos információ áll rendelkezésre. Csupán kevés esetben tudjuk, hogy a felnövekvő gyermekek hogyan szerezték meg alapfokú műveltségüket. A meglévő adatokból azonban kitűnik, hogy a XX. századig a család ifjú tagjai hagyományosan otthon, háziitanítók és nevelők segítségével sajátították el az alapfokú ismereteket. A XVIII. század végén felnőtt Wenckheim József Antal esetében például ismerjük háziitanítóit: Somogyi Jánost és Révai Pált. Az oktatásnak ez a formája a XIX. században is dívott: az 1850-ben született és később a kalksburgi jezsuita kollégiumban tanult Wenckheim József is otthon részesült alapfokú oktatásban. Ez a képzés meglehetősen széles körű volt, hiszen a fiatal gróf nem csak az akkori elemi iskola első három osztályának megfelelő tárgyakat tanulta, hanem e mellett földrajzot, latint, történelmet és természettant is, valamint tökéletesen beszélt németül.⁵⁹ A nyelvtanulás alapvető jelentőséggel bírt a Wenckheimok nevelésében: Wenckheim Miklós (1890–1967) például a németen kívül franciául és angolul is megtanult.⁶⁰ Ezen kívül alapvető művészeti képzésben is részesültek a fiatalok: Wenckheim Henrik (1857–1908) odahaza zongorázni és rajzolni tanult.⁶¹ A rendszeres testmozgás is a nevelés fontos részét képezte: Wenckheim János (1846–1913) órarendjében a gimnasztika mellett az úszás is szerepelt,⁶² hasonlóan Wenckheim Istvánhoz (1858–1923; lásd 7. kép)⁶³ és a már említett Józsefhez.⁶⁴ Természetesen a lányok esetében is az otthoni nevelés volt a jellemző, bár róluk jóval kevesebb konkrét adatot ismerünk. A család egyik leghíresebb tagjának, Wenckheim Krisztinának (1849–1924) az esetében például tudjuk, hogy magántanulóként kezdte tanulmányait és házi tanítók oktatták.⁶⁵

A házi nevelésre még a XX. században is találunk példát, Wenckheim Béla (1921–1967) ugyanis még egészen biztosan otthon részesült elemi iskolai oktatásban, mielőtt gimnáziumba került volna.⁶⁶ Ekkor azonban már előfordultak a család történetében olyan növendékek is, akik már tanrendszerű elemi iskolába jártak. Ilyen volt Wenckheim József (1877–1952) két gyermeke, Szigfrid (1921–1943) és Krisztin (1928–1975). Szigfrid elemi iskoláit Budapesten végezte, bár egy évet tanult

7. kép. Wenckheim István

Forrás: AASI KK
Photosammlung

⁵⁹ Uo. Joseph Wenckheim.

⁶⁰ Uo. Nikolaus Wenckheim.

⁶¹ Uo. Heinrich Wenckheim.

⁶² Uo. Johann Wenckheim.

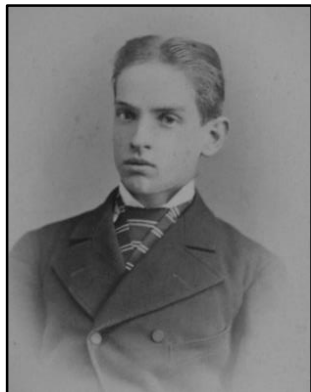
⁶³ Uo. István Wenckheim.

⁶⁴ Uo. Joseph Wenckheim.

⁶⁵ JÁROLI é. n., 72.

⁶⁶ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, Béla Wenckheim.

Ókígyóson is,⁶⁷ Krisztián pedig végig Ókígyóson járta az elemít.⁶⁸ Láthatjuk azonban, hogy ők már a két világháború közötti években voltak iskoláskorú gyermekek. Ebből arra következtethetünk, hogy a Wenckheim család a XX. század derekáig magántanítókra bízta gyermekei neveltetését, legalább is elemi szinten. Mindez teljességgel megfelelt a kor szokásainak. Más arisztokraták életrajzaiból tudjuk, hogy a gyermeket csak akkor írták be valamelyik elitgimnáziumba, ha elvárták tőle, hogy az átlag arisztokratára jellemző felületes ismeretanyaggal szemben elmélyültebb szaktudást szerezzen.⁶⁹ Ugyanakkor el kell mondanunk, hogy például a nyelvtanulás területén kifejezetten előnyös volt a házi nevelők alkalmazása.⁷⁰ A szokás, hogy az arisztokrata családok főleg magánnevelőkkel taníttatták gyermekeiket, főleg abból fakadt, hogy ez a társadalmi réteg a XIX. században, de még a két világháború között is, meglehetősen elzárkózottan élt és ritkán érintkezett az alsóbb néposztályokkal. A kastély és a hozzá tartozó birtok egy elzárt kis világot teremtett a számukra; itt zajlott a gyermekeknek az iskolaitól meglehetősen eltérő nevelése is.⁷¹ A Wenckheimék példájából azonban kitűnik, hogy az első világháború után ez a szigorú elzárkózottság bizonyos mértékben enyhült, hiszen ekkor már találunk olyan növendékeket, akik átlagos népiskolákban is megfordultak.⁷²

8. kép. Wenckheim Dénes

Forrás: AASI KK Photo-sammlung (rendezetlen).

A középiskolai tanulmányokat illetően már jóval nagyobb nyitottság mutatkozott, bár nem volt ritka, hogy az arisztokrata gyerekek a középiskolát is magántanulóként végezték, osztályösszevonásokkal.⁷³ Ennek ellenére számos Wenckheimet találunk, akik középiskolai tanulmányaikat a birodalom valamelyik elitgimnáziumában végezték, bár ezek, egy kivétellel, már a XIX. század második felében voltak iskoláskorúak. A kivétel Wenckheim Gyula (1835–1905), aki 1846-ban bizonyosan tanulója volt a győri Benedek-rendi gimnáziumnak, ahol később Wenckheim Frigyes (1842–1912) is tanult és 1860-ban érettségi vizsgát tett.⁷⁴ Szintén egyházi iskolában, a piaristák budapesti gimnáziumában tanult Wenckheim József (1877–1952), Pál (1881–1945) és László (1880–

⁶⁷ HANKÓ 2000, 88.

⁶⁸ Uo. 93.

⁶⁹ ROMSICS 2005, 17.

⁷⁰ HAJDU 2012, 22.

⁷¹ KATUS 2012, 503.

⁷² A lányok esetében a szóban forgó elzárkózott életmód még szigorúbb volt. Nem volt ritka, hogy a leányok férjhez menetelükig csak nevelők útján kaptak képzést, ezen kívül legfeljebb egy-egy nagy múltú polgári iskolában eltöltött néhány tanulóév jöhetett szóba. Az arisztokrata hölgyek neveltetéséhez autentikus forrásként ajánlott mű: KÁROLYI 2011.

⁷³ PÖLÖSKEI 1985, 14.

⁷⁴ Értesítő Pannonhalma 1859/60. 32–33.

1956), akik testvérek voltak.⁷⁵ Ez a körülmény arra utal, hogy az arisztokrata családokban, jelesül a Wenckheim családban, szokás volt, hogy a testvérek ugyanabba a gimnáziumba járjanak, egyfajta hagyományt teremtve ezzel.

1. táblázat. A Wenckheimék kalksburgi tanulmányai

Keresztnév	Születési dátum	Tanulmányok időtartama
Antal	1891	1900–1901.
Béla	1881	1890–1898.
Béla	1921	1931–1935.
Dénes	1861	1871–1877.
Ferenc	1855	1866–1874.
Ferenc	1885	1894–1901.
Henrik	1857	1867–1875.
István	1858	1867–1876.
Jenő	1883	1892–1900.
Károly	1876	1886–1897.
Miklós	1890	1899–1901.
Sándor	1900	1910–1913.
János (báró)	1846	1863–1864.
József (báró)	1850	1859–1868.

Forrás: AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, AASI KK 37/2.

Érdekes továbbá, hogy a három fivér apja az a Wenckheim Frigyes volt, aki – mint láthattuk – szintén egy katolikus felekezeti gimnáziumban tanult, bár ő Győrött. Azonban nem ők voltak az egyedüliek a családban, akik középiskolai tanulmányaik során szinte hagyományszerűen ugyanazt az iskolát preferálták. Wenckheim Géza öt fiából négy – Károly (1876–1926), Béla (1881–1915; lásd 10. kép), Jenő (1883–1944) és Ferenc (1885–1958) – a kalksburgi jezsuita gimnáziumban folytatott tanulmányokat.⁷⁶ Géza nevű fia valószínűleg csak azért nem, mert 4 éves korában meghalt. Az intézményhez való ragaszkodás annyira erős lehetett, hogy Jenő fia,

⁷⁵ A piarista... 1898. 102–104.; BERTÉNYI 2010, 334.

⁷⁶ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, Franz Wenckheim, Béla Wenckheim, Jenő Wenckheim, Karl Wenckheim (utóbbit lásd 6. és 9. kép).

Béla (1921–1967) szintén ide járt gimnáziumba.⁷⁷ Ugyancsak a kalksburgi jezsuita gimnáziumban folytatta tanulmányait Wenckheim Antal (1813–1864) mind a négy fia: Ferenc (1855–1939), Henrik (1857–1908), István (1858–1923; lásd 7. kép) és Dénes (1861–1933; lásd 8. kép).⁷⁸ A hagyomány itt is öröklődött a következő generációra. Henrik fia, Sándor,⁷⁹ illetve István Miklós (1890–1967) és Antal (1891–1971) nevű gyermekei látogatták még a kalksburgi iskolát.⁸⁰ A család bárói ágából Wenckheim László (1814–1879) két fia, János (1846–1913) és József (1850–1884) járt ugyanebbe a gimnáziumba.⁸¹ A tanulmányok időtartamáról lásd az 1. táblázatot.

A tizennégy fiúból öten Bécsben születtek és laktak, egy pedig Ischlben. Nekik kézenfekvő lehetett a kalksburgi gimnáziumot választani, hiszen valószínűleg kíváncsian beszéltek németül. A nyelvismeret azonban a többiek esetében sem lehetett akadály, hiszen, mint azt már korábban említettük, a család általában nagy gondot fordított a gyermekek nyelvoktatására, a preferált nyelvek között pedig a francia mellett a német foglalt helyet. A tanulók – néhány kivételtől eltekintve – úgynevezett előkészítő osztályokban kezdték meg tanulmányaikat,⁸² amire nyilvánvalóan azért volt szükség, hogy esetleges hiányosságait pótolni tudják. Az előkészítő osztályok elvégzése két évet is igénybe vehetett, attól függően, hogy a felvételnél milyennek ítélték meg a diákok felkészültségét. Az iskolában töltött átlag időtartam a család tagjainál valamivel több, mint hat év volt, amely annak tükrében értékelendő, hogy a gimnáziumi tanulmányok ebben az időben nyolc évig tartottak.⁸³ A tizennégy kalksburgi Wenckheim tanulóba négyen pontosan ennyi ideig jártak a gimnáziumba, de több mint kétharmaduk is legalább hat évet töltött az intézmény falai között. Az, hogy adott esetben a tanulók nem töltötték ki egy adott intézményben a tanulmányi idejüket, a korszak arisztokrata fiataljainál jellemző volt. Ezzel ellentétben volt három Wenckheim fiú, akik több mint nyolc évet jártak Kalksburgba, azonban ez sem példa nélküli, hiszen többek között Bethlen István is tíz évet töltött el az egyébként nyolc év alatt elvégezhető Theresianumban.⁸⁴ Voltak, akiknek komoly gondot okozott a tananyag elsajátítása és meg kellett ismételniük egy-egy osztályt: Wenckheim Jenő (lásd 9. kép) az 1897/1898-as tanévben bukott meg latinból és matematikából,⁸⁵ testvére, Ferenc pedig a következő, 1898/1899-es tanévben volt

⁷⁷ Uo. Béla Wenckheim

⁷⁸ Uo. István Wenckheim, Franz Wenckheim, Heinrich Wenckheim, Dionysios Wenckheim.

⁷⁹ Uo. Sándor Wenckheim

⁸⁰ Uo. Nikolaus Wenckheim, Anton Wenckheim.

⁸¹ Uo. Johan Wenckheim, Joseph Wenckheim.

⁸² Uo.

⁸³ Ferenc József 1849 szeptemberében az „*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*” című oktatási dokumentumot, mely a gimnázium és a reáliskola szervezeti felépítését, működési szabályait, tantervét és a gimnáziumi tantervhez fűzött instrukciókat foglalta magába. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a hatosztályos gimnáziumot nyolcosztályossá bővítette és előírta az érettségi vizsgát. Később ezt Magyarországra is átültették. (KELEMEN 2002, 25.)

⁸⁴ ROMSICS 2005, 20–21. Bethlennek a német nyelv gyenge ismerete miatt a gimnáziumi osztályokat előkészítő Vorbereitungs-klassze felső tagozatát kellett kétszer járnia.

⁸⁵ KKI Hauptkatalog 1897/98.

képtelen sikeresen abszolválni a latin és görög tárgyakat.⁸⁶ Nekik évet kellett ismételniük. Ez egyrészt az iskola szigorú követelményeire és az oktatás magas színvonalára, másrészt a tanulók nem mindig megfelelő hozzáállására utal. Az előbb említett Ferencről például a család beiratkozáskor a „*nem különösebben szorgalmas*” jellemzést adta, amely némiképp magyarázatul szolgál gyenge tanulmányi eredményeire.⁸⁷

A kalsburgi gimnázium elsősorban a XIX. század utolsó harmadában volt népszerű a Wenckheim család körében. A jezsuita neveléshez való ragaszkodást mutatja, hogy négy kalsburgi diák (István [1858], Béla [1881], Jenő [1883; lásd 9. kép] és Ferenc [1885]) a rend kalocsai főgimnáziumában fejezte be tanulmányait, s tett érettségi vizsgát.⁸⁸ A papi pályát választó, pápai prelátusi és jáki apáti címet elnyerő Frigyes (1895–1953) a VI. osztályt végezte itt, s megkezdte a következőt is, ahonnan azonban kimaradt.⁸⁹ (Két testvére, Miklós és Antal, valamint édesapja, István, kalsburgi diák volt.)

A család körében a leginkább népszerű iskola a XX. század első évtizedében már a pozsonyi királyi katolikus főgimnázium lett. 1901–1912 között hat Wenckheim is megfordult az intézmény falai között. Nagyon érdekes, hogy közülük ketten Kalsburgból érkeztek ide. Wenckheim Antal 1900–1901 között járt a kalsburgi kollégiumba, majd a pozsonyi gimnáziumba iratkozott be és itt tanult 1909-ig. Testvére, Miklós hasonlóképpen járt: ő két év (1899–1901) kalsburgi tanulmány után került Pozsonyba, ahol 1908-ban érettségizett.⁹⁰ Az is érdekes, hogy a dualizmus korában még mindig elit intézménynek számító Theresianumba ekkor már nem jártak Wenckheimék, korábban is csak ketten. Wenckheim Antal (1813–1864) 1825–1833, Rudolf (1814–1889) pedig 1825–1832 között nevelkedett itt.⁹¹

A középiskolai tanulmányoknál meg kell említenünk még Wenckheim Szigfridet és Krisztiánt, akiről már volt szó, méghozzá annak kapcsán, hogy ők már az elemi iskolát is nyilvános iskolában járták. Szigfridről annyit tudunk, hogy Budapesten végezte középiskolai tanulmányait, de az intézmény nevét nem ismerjük. Krisztián esete érdekesebb, mert az elemi iskola után a békéscsabai Magyar Királyi Állami Mezőgazdasági Középiskolában tanult, meglehetősen rossz eredménnyel. Tanulmányait a háború miatt nem tudta befejezni.⁹²

⁸⁶ KKI Hauptkatalog 1898/99.

⁸⁷ AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926, Franz Wenckheim.

⁸⁸ István a VIII., Béla a VII–VIII., Jenő a VI–VIII., Ferenc a négy felső osztályt végezte el Kalocsán. (KFL VI. 1–9. Érettségi kimutatás 1877., KFL VI. 1–9. Érettségi kimutatás 1900, KFL VI. 1–9. Érettségi kimutatás 1903, KFL VI. 1–9. Érettségi kimutatás 1905.)

⁸⁹ Értesítő Kalocsa 1911/12. 118.; Értesítő Kalocsa 1912/13. 168.; Wenckheim Frigyes, gróf é. n. <http://www.lexikon.katolikus.hu/W/Wenckheim.html>.

⁹⁰ Értesítő Pozsony kat. é. n. [1902] 47., 50; 1908/a., 72., 77., 84., 88.; 1912, 46., 49.

⁹¹ Album 1913, 132–133.

⁹² HANKÓ 2000, 93–95.

Jól látszik, hogy a Wenckheim család a nagy múltú, katolikus gimnáziumokat részesítette előnyben, amely utal a család hithű katolikus voltára. Erdemes megfigyelni, hogy ezekből a gimnáziumokból a család fiatal tagjai tovább tanultak-e, ha igen hol, s milyen karriert futottak be később.⁹³

9. kép. Wenckheim Mathilde, Béla, Feri, Karl és Jenő

Forrás: *AAI KK Photosammlung*

A Wenckheimék közül jó néhányan a gimnázium elvégzése után is folytatták tanulmányaikat. Wenckheim Béla (1811–1879) a későbbi belügyminiszter és miniszterelnök a klasszikus arisztokrata pályát járta be és a pesti tudományegyetemen szerzett ügyvédi oklevelet.⁹⁴ A még magántanulóként leérettségiző Wenckheim Géza (1847–1924) azonban a magyaróvári Gazdasági Akadémián tanult tovább és később a gerlai uradalom vezetője lett. Ő tehát már azok közé a mágnások közé tartozott, akik tudatosan készültek fel arra, hogy gazdaságukat modern tudás birtokában, minél eredményesebben igazgathassák.⁹⁵ Géza, céljainak megfelelően, ténylegesen va-

⁹³ A család tagjai közül többen is.

⁹⁴ Korszakunkban a felsőoktatás legmagasabb szintjét az egyetemi képzés jelentette. A budapesti tudományegyetemen teológiai, filozófiai, jogi és orvosi fakultás működött. Négy kara volt az 1875-ben alapított kolozsvári tudományegyetemnek is, ahol a teológia helyett önálló természettudományi fakultás is létrejött. A pozsonyi és a debreceni tudományegyetem felállítását 1912-ben rendelte el az országgyűlés. Az egyetemeken kívül jogi képzés folyt tíz jogakadémián is, azonban doktorátust csak az egyetemen lehetett szerezni. 1913–14-ből tudjuk, hogy az egyetemeken, a jogakadémiákon és a hittudományi főiskolákon csaknem 17 ezer diák tanult, s közülük legtöbben (38%) jogot hallgattak. A felsőoktatásban tanulók között a nagy- és középbirtokosok aránya körülbelül 5% volt (KATUS 2012, 521–522.).

⁹⁵ A párhuzamok miatt ismét hivatkoznom kell Bethlen István életútjára, aki a budapesti tudományegyetem jogi karán eltöltött évek után szintén látogatta a mosonmagyaróvári gazdasági akadémiát, bár

lóságos mintagazdasággá fejlesztette a gerlai uradalmat. Példája ekkor még ritka kivételnek bizonyult, testvére, Frigyes (1842–1912) ugyanis már Pesten és Pozsonyban folytatta tanulmányait, ahol ügyvédi oklevelet szerzett. Később fő tevékenysége neki is birtokainak igazgatása volt, de a Nemzeti Párt képviselőjeként tagja volt a magyar parlamentnek, továbbá a császári és királyi titkos tanácsosi és a királyi magyar pohárnoki címeket is megszerezte.⁹⁶

A jogi pálya rendkívül népszerű volt a korban, sőt, a jogi oklevél megszerzése a XIX. század végére szinte elvárassá vált a főméltóságok körében.⁹⁷ Az előző generációk soraiban egyedül Wenckheim Józsefről (1809–1869) tudjuk, hogy jogi tanulmányokat folytatott és később másodalispán lett, ahol ismereteit nyilvánvalóan kamatoztathatta.⁹⁸ Az ő fia a másik győri diák, Gyula (1835–1905), akiről azonban nem tudjuk, hogy a gimnázium után hol tanult tovább, azt azonban igen, hogy apja nyomdokain járva a megyei politikai-hivatalnoki életben vett részt, ugyanis Békés vármegyei aljegyző lett.⁹⁹ A piaristák budapesti gimnáziumában nevelkedett Wenckheim József (1877–1952) és László (1880–1956)¹⁰⁰ apjukhoz, Frigyeshez hasonlóan jogot végeztek, Józsefről azt is biztosan tudjuk, hogy a budapesti egyetemen. Tanulmányai befejezése után önkéntes katonai szolgálatot teljesített, majd egy, az arisztokrácia köreiben nagyon kedvelt pályára, a diplomácia világába került és hivatásos diplomata lett.¹⁰¹ Hat év külügyi szolgálat után azonban elhagyta a diplomáciai pályát és bár a politikai élet aktív szereplője maradt, visszavonult borossebesi birtokaira.¹⁰² László államtudományi doktori diplomával rendelkezett, így valószínűleg a budapesti tudományegyetemen tanult. Ő is teljesített önkéntes katonai szolgálatot és többször választott képviselőként szerepelt a képviselőházban.¹⁰³ Azt nem tudjuk, hogy László és József Pál (1881–1945) nevű testvére hol tanult, de mivel a katonai szolgálat után diplomata volt Berlinben, feltételezhetjük, hogy képzett volt.¹⁰⁴

A kalksburgi jezsuita gimnázium diákjainak felsőfokú tanulmányairól nem sokat tudunk. Mindössze két személy van, akinek az előmeneteléről pontos adataink vannak. Az egyikük Wenckheim Béla (1881–1915; 10. kép), aki rokonához, Wenckheim Gézához hasonlóan a gimnázium elvégzése után a hallei egyetemen tanult, majd a

csak vendéghallgató volt. Ez az akadémia a kor legjobb magyar agrár főiskolájának számított. Hallgatóinak többsége gazdatiszti, jószágigazgatói pályára készült, de időről időre akadt köztük egy-egy gazdálkodást komolyan vevő arisztokrata is (ROMSICS 2005, 28.).

⁹⁶ VÁSÁRHELYI szerk. 1910, 42.

⁹⁷ HAJDU 2012, 26.

⁹⁸ Gróf Wenckheim József é. n. http://www.bekes-archiv.hu/index.php?&action=view_item&item=457&chk=2141f7e91d3890cb2a49b5bffc41eeef0.

⁹⁹ HANKÓ 2000, 36.

¹⁰⁰ 1860–1920 között a budapesti piarista főgimnázium a későbbi, két világháború közötti tudáselit által a leginkább látogatott középiskola volt (KOVÁCS–KENDE 2011, 80.).

¹⁰¹ A korszak diplomáciai testületeiben az arisztokrácia több mint 60%-os arányban képviseltette magát (PÜSKI 2008a., 85–86.)

¹⁰² LENGYEL–VIDOR szerk. 1931, 407.; VÉGVÁRY–ZIMMER szerk. 1910, 463.

¹⁰³ VÉGVÁRY–ZIMMER szerk. 1910, 463.

¹⁰⁴ HANKÓ 2000, 40.

mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémiára járt, egyértelműen azzal a szándékkal, hogy később sikeresen gazdálkodhasson. Ő azonban még elődjénél is nagyobb különnek számított, ugyanis nem a saját birtokait kezdte el igazgatni, hanem mint gazdatiszt, teljesen idegen uradalmakban teljesített szolgálatot, egyébként kiváló színvonalon.¹⁰⁵

10. kép. Wenckheim
Béla. 1898

*Forrás: AASI KK Photo-
sammlung.*

Az ő testvéréről, Jenőről tudjuk még, hogy államtudományi vizsgát tett, és a külügyminisztériumban dolgozott, előbb, mint fogalmazó, később pedig, mint követségi tanácsos.¹⁰⁶ A fent említett Wenckheim Józsefhez hasonlóan ő is a külügy területén kamatoztatta nyelvtudását és széleskörű műveltségét. Wenckheim Miklósról ugyan nem tudjuk, hogy melyik egyetemen tanult, azt azonban igen, hogy orvosdoktor lett,¹⁰⁷ ami egy rendkívül szokatlan foglalkozás volt az arisztokrácia körében.¹⁰⁸ A többi kalsburgi illetőségű Wenckheim felsőfokú tanulmányairól egyelőre nincsenek adatok. Közülük öten is katonai pályára léptek, de leszerelésük után gazdálkodással foglalkoztak, illetve állami hivatalokat vállaltak. Kettejükről a legfőbb információnk, hogy fő tevékenységük birtokaik igazgatása volt, ezen kívül szinte valamennyien felsőházi tagok voltak. A kalsburgi jezsuita gimnáziumban tanuló Wenckheimék életútját a 2. táblázat szemlélteti.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kalsburgi gimnázium oktatási–nevelési színvonala teljes mértékben kielégítette az arisztokrata családok igényeit, hiszen az itt tanuló fiatalok később a klasszikus életutakat járták be, szintén klasszikus foglalkozásokkal. Ebből kivételt talán csak Miklós esete képez, aki egy merőben szokatlan foglalkozást, az orvosi tevékenységet választotta hivatásául. Ő azonban (hivatkozva az 1. számú táblázatra) csupán két esztendő telt el a kalsburgi jezsuitáknál. Természetesen azok esetében, akikről nem tudjuk pontosan, hogy egyáltalán továbbtanultak-e a gimnázium után, előfordulhat, hogy nem. Ugyanis a korszakban a gimnázium elsődleges célja alapvetően az egyetemre való előkészítés volt, viszont az érettségi önmagában egy önálló

¹⁰⁵ Uo. 41.

¹⁰⁶ Uo.; GUDENUS 1998, 251.

¹⁰⁷ Uo. 253.

¹⁰⁸ Az orvosi pálya tipikusan az a szabadfoglalkozás volt, ahol elsősorban a középosztály, azon belül is a zsidóság dominált. 1920-ban a magánorvosok 59,9%-a volt zsidó származású. A helyzet egyébként az ügyvédi pályán sem különbözött, itt a főleg középosztályból származó zsidóság aránya 50,6%. Ugyanakkor a bíróknak csak a 4,3%-át adták. (UNGVÁRY 2012, 28.) Jól látszik tehát, hogy a jogászok között a szabadfoglalkozású ügyvédek sorában foglaltak helyet nagy számban zsidók, az állami szférában számuk elenyésző volt. Az arisztokrata származású jogászok viszont pont itt érvényesültek.

státust biztosíthatott a magán- és közhivatalok széles spektrumában.¹⁰⁹ Ugyanakkor, mivel a századfordulón már szinte elvárás volt az arisztokratákkal szemben a felsőfokú képzettség, úgy gondolom, pusztán forráshiányból kifolyólag nem tudjuk, hogy a szóban forgó Wenckheimék hol tanulhattak a gimnáziumi éveket követően. Ennek kiderítése további kutatások feladata lesz.

2. táblázat. A Kalksburgban tanult Wenckheimék karrierje

Kereszt-név	Karrier
Antal	cs. és kir. kamarás, magyar királyi hadnagy
Béla	gazdatiszt
Béla	huszárfőhadnagy
Dénes	kiváló gazda, a m. főrendiház örökös tagja, ott a pénzügyi bizottság tagja
Ferenc	cs. és kir. kamarás, pápai kamarás
Ferenc	szolgálaton kívüli cs. és kir. hadnagy
Henrik	a m. főrendiház örökös tagja
Jenő	cs. és kir. főhadnagy, m. kir. követségi tanácsos, minisztériumi fogalmazó
Károly	huszárcapitány
Miklós	orvos
Sándor	nincs adat
István	cs. és kir. kamarás, a m. főrendiház örökös tagja, Pozsony megyei nagybirtokos
János (báró)	nincs adat
József (báró)	nincs adat

Forrás: Gudenus 1998. 251–254.

Azok közül, akiknek biztosan tudjuk a legfelsőbb iskolai végzettségét, hatan jogászok voltak, hárman gazdasági fő-, illetve középiskolát végeztek, egy pedig orvos volt. A családban tehát a jogi képzés dominált. A hagyományok itt is érvényesültek, gondoljunk csak a jogi végzettségű Wenckheim Józsefre és Lászlóra, akiknek az

¹⁰⁹ GYÁNI – KÖVÉR 2006, 175.

apja, Frigyes maga is jogot végzett. Szembetűnő, hogy a jogi végzettség több pozícióra is predesztinálhatta a fiatal arisztokratákat. A hat jogász között van másodalispán, állami tisztviselő, politikus, diplomata és katona is. Mindebből arra következtethetünk, hogy a jogi végzettségre a korszakban úgy tekinthettek, mint olyan szakmára, amely a pályalehetőségek széles tárházához biztosított megfelelő előképzettséget. Ugyanakkor a célirányos szakképzettség kevésbé volt népszerű a Wenckheim családban. Ez azonban nem speciális jelenség, mindez a korszak arisztokratáinak nagy többségéről elmondható.

Összegzés és további kutatási célok

Miután a párhuzamokra és az általános tendenciákra a megfelelő helyeken igyekeztünk felhívni a figyelmet, összegzőképpen csupán annyit érdemes leszögezni, hogy a Wenckheim család neveltetési szokásai nem mutattak szembetűnő különbséget a korszak más arisztokrata családjainak gyakorlatához képest. A gyermekek iskolaválasztása, tanulási szokásai és a tanulmányi idő letelte utáni pályáívek a klasszikus arisztokrata hagyományokat tükrözik. Ugyanakkor a Wenckheim család kapcsán érzékelhető tendenciák e tanulmányban adott vázlatán túl a kutatás további fázisai során elmélyültebben, illetve több információ birtokában kívánunk értekezni a család nevelési szokásairól. Továbbá szükségesnek tűnik a családtagok iskolázási, képzési adatainak alaposabb áttekintése, illetve a tanulmányokat követő pályáívek (a kifejtett tevékenységek) felvázolása. A családtagok által látogatott intézmények háttértörténetei hozzájárulhatnak egy, a család oktatási-nevelési szokásaira, iskola- és pályaválasztási motivációira vonatkozó, a jelenleginél elmélyültebb elemzés megteremtéséhez. Jelen tanulmány fő célja a későbbi kutatások megalapozása, illetve az e kutatási irányban rejlő lehetőségek megvilágítása volt.

Források

Elsődleges források

AASI KK 37/2 = *Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu/ Archivum Provinciae Austriae Societatis Iesu Kollegarchiv Kalksburg 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge Bd. 2.*

AASI KK IV. Anmeldebögen bis 1926. = *AASI KK Karton IV. Anmeldebögen bis 1926. Wa–Wim*

Album (1913) = *Album der k. k. Theresianischen Akademie (1746–1913)*. Zusammen gestellt von Max Freiherr von GEMMEL-FLISCHBACH. Fortgesetzt und ergänzt von Camillo MANUSSI Edler von Montesole. Wien, Brünn, K. u. k. Hofbuchdrucker Fr. Winiker & Schickardt, 1913.

Egy magyar grófi pár ezüstlakodalma. (1897) *Vasárnapi Ujság* 44. évf. 27. sz. 433–434.

- Értesítő Kalocsa 1911/12 = *A Jézus-társasági kalocsai érseki kath. főgimnázium értesítője az 1911/12. iskolai évről*. Kalocsa, 1912.
- Értesítő Kalocsa 1912/13 = *A Jézus-társasági kalocsai érseki kath. főgimnázium értesítője az 1912/13. iskolai évről*. Kalocsa, 1912.
- Értesítő Pannonhalma 1859/60. = *Tudósítvány a Pannonhegyi Sz. Bence-rend Győri Főgymnásiumáról 1859/60-diki tanévben*. Győr, Nyomtatott Sauervein Gézánál.
- Értesítő Pannonhalma 1900/01 = *Értesítő a Pannonhalmi Szent Benedek-rend Győri Főgymnásiumáról 1900–1901*. Közzéteszi: ACSAY Ferenc. Győr, Győregyházmegye Könyvsajtója, 1901.
- Értesítő Pozsony kat. 1901/02. = *A pozsonyi kir. kath.főgymnasium értesítője az 1901/1902. iskolai évről*. Közli: POLIKEIT Károly. Pozsony, Eder István Könyvnyomdája, 1902.
- Értesítő Pozsony kat. 1907/08. = *A pozsonyi kir. kath. főgimnázium értesítője az 1907/1908. iskolai évről*. Közli: POLIKEIT Károly. Pozsony, Eder István könyvnyomdája.
- Értesítő Pozsony kat. 1908/09. = *A pozsonyi kir. kath. főgimnázium értesítője az 1908/1909. iskolai évről*. Közli: POLIKEIT Károly. Pozsony, Eder István könyvnyomdája.
- Értesítő Pozsony kat. 1911/12. = *A pozsonyi kir. kath.főgimnázium értesítője az 1911/1912. iskolai évről*. Igazgatói közlés: POLIKEIT Károly. Pozsony, Eder István Könyvnyomdája.
- KÁROLYI Mihályné (2011): *Együtt a forradalomban*. Budapest, Európa Kiadó.
- KFL VI. 1–9/71. Érettségi kimutatás 1877. = *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár VI. 1–9. Vol. 71. Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Érettségi Kimutatása 1877*.
- KFL VI. 1–9/73. Érettségi kimutatás 1900. = *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. VI. 1–9. Vol. 73. Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Érettségi Kimutatása 1900*.
- KFL VI. 1–9/75. Érettségi kimutatás 1903. = *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. VI. 1–9. Vol. 75. Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Érettségi Kimutatása 1903*.
- KFL VI. 1–9/77 Érettségi kimutatás 1905. = *Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. VI. 1–9. Vol. 77. Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Főgimnázium Érettségi Kimutatása 1905*.
- KKI Hauptkatalog 1897/98. = *Kollegium Kalksburg Irattár Hauptkatalog 1897/98*.
- KKI Hauptkatalog 1898/99. = *Kollegium Kalksburg Irattár Hauptkatalog 1898/99*.
- MÓRICZ Zsigmond (2006): *Úri muri*. Budapest, Akkord Kiadó.
- MTI, *Napi hírek*, 1923. márc. 5./12. kiadás. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1923_03_1/?pg=76&layout=s&query=Wenckheim. [2017.07.02.]
- MTI, *Napi hírek*, 1926. febr. 1./1. kiadás. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1926_02_1/?pg=0&layout=s&query=Wenckheim. [2017.07.02.]
- Wenckheim Béla. (1879) *Nemere. Politikai, társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági lap*. IX. évf. 56. sz. 1879. júl. 13. 221. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Nemere_1879/?pg=220&layout=s. [2017.07.01.]
- Wenckheim József Antal gróf (1882) *Vasárnapi Ujság* 29. évf. 49. sz. 774.

Másodlagos források

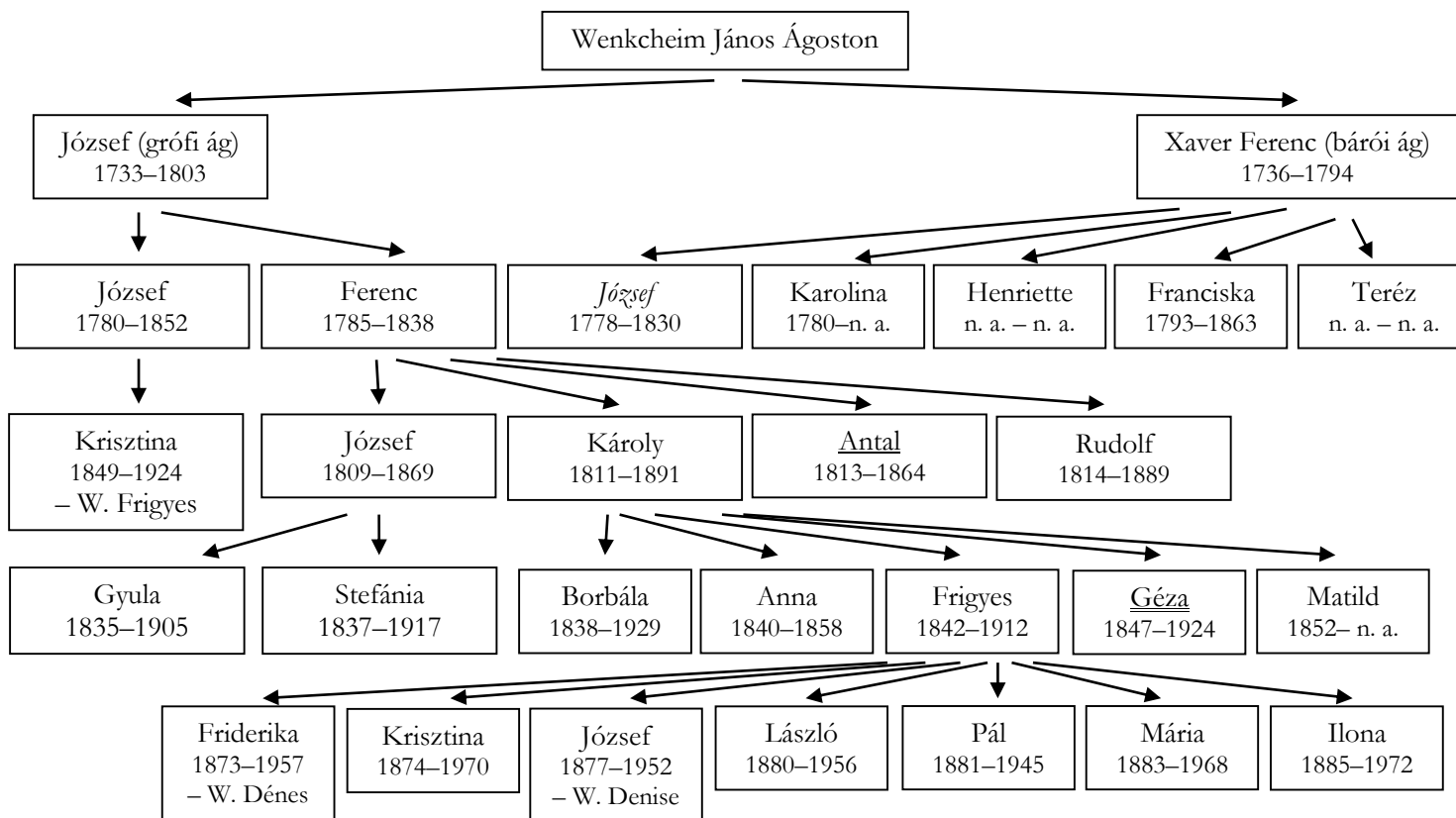
- A piarista iskolák háromszázéves fennállásának emlékünnepe.* (1898) Budapest, HORNÁNSZKY Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.
- BERTÉNYI Iván ifj. (2010): Az elit gimnáziumai vagy a gimnáziumok elitje? A budapesti piarista és a Mintagimnázium diákságának vizsgálata (1879/80–1896/97.). In FORGÓ András (szerk.): *A piarista rend Magyarországon.* Budapest, Szent István Társulat, 316–350.
- CSORBA László – VELKEY Ferenc (1998): *Reform és forradalom. (1790–1849).* Debrecen, Csokonai Kiadó.
- DOBSZAY Tamás – FÓNAGY Zoltán (2005): Magyarország társadalma a 19. század második felében. In GERGELY András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Budapest, Osiris Kiadó, 397–459.
- ÉBLE Gábor (1895): *A Harruckern és a Károlyi család. Geneológiai tanulmány.* Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.
- FABRO Henrik – UJLAKI József (szerk., 1905): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól.* Budapest, Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája.
- Gróf Wenckheim Frigyes (é. n.). In *Magyar Katolikus Lexikon.* <http://www.lexikon.katolikus.hu/W/Wenckheim.html>. [2017.07.01.]
- GUDENUS János József – SZENTIRMAY László (1989): *Összetört címerek. A magyar arisztokrácia sorsa és az 1945 utáni megpróbáltatások.* Budapest, Mozaik Kiadó.
- GUDENUS János József (1990): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája, I.* Budapest, Natura Kiadó.
- GUDENUS János József (1993): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája, II.* Budapest, Tellér KFT.
- GUDENUS János József (1998): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája, III.* Budapest, Heraldika Kiadó.
- GUDENUS János József (1998): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája, IV.* Budapest, Heraldika Kiadó.
- GUDENUS János József (1999): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája, V.* Budapest, Heraldika Kiadó.
- GUNST Péter (1999): A nagybirtokos arisztokrácia. In VELIKY János (szerk.): *Polgárosodás és szabadság. (Magyarország a XIX. században).* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 240–243.
- GYÁNI Gábor – KÖVÉR György (2006): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Budapest, Osiris Kiadó.
- HAJDU Tibor (2012): *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág Kiadó.
- HALÁSZ Sándor (szerk., 1886): *Országgyűlési almanach. 1886. Képviselőház.* Budapest, Athenaeum R. Társ. Kiadása.
- HALÁSZ Sándor (szerk., 1887): *Országgyűlési almanach. 1887. Főrendiház.* Budapest, Athenaeum R. Társ. Kiadása.
- HANKÓ József (2000): *Két évszázad a Wenckheim családdal.* Gyula, Linotype Betéti Társaság, 2000.

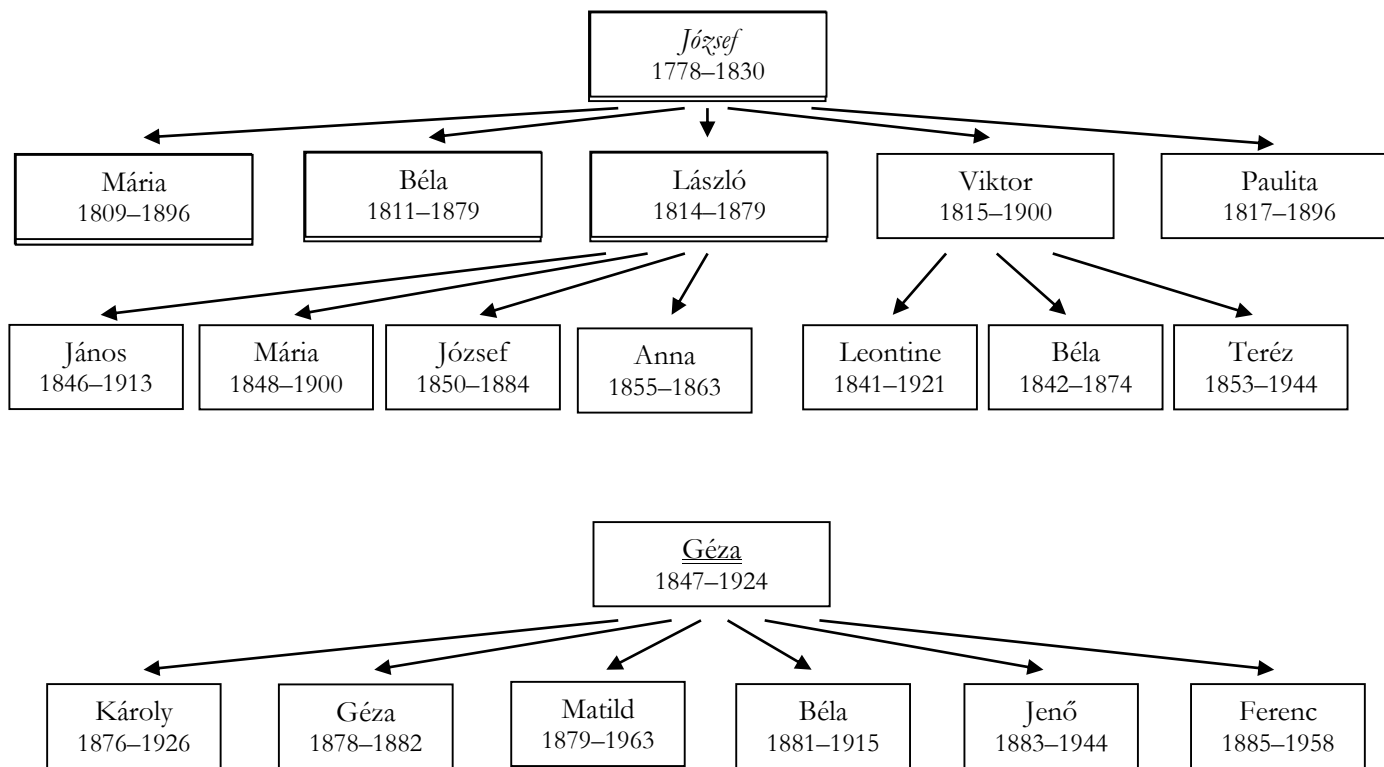
- JÁROLI József – Szigeti Antal. Gyula (szerk., 1991): *Újkégyós mindennapjai a 19. század első felében*. Békés Megyei Levéltár.
- JÁROLI József (é. n.): *Szabadkégyós-Újkégyós*. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht.
- KATUS László (2012): *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, Kronosz Kiadó.
- KATUS László (szerk., 1979): *Magyarország története 1848–1990, II.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KELEMEN Elemér (2002): *Hagyomány és korszerűség. Oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon*. Budapest, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Kiadó.
- KOVÁCS I. Gábor – KENDE Gábor (2011): A tudáselit iskolái. A két világháború közötti tudáselit középszintű iskoláztatása 1860 és 1920 között. In KOVÁCS I. Gábor (szerk.): *Eliték és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom és kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 75–98.
- LENGYEL László – VIDOR Gyula (szerk., 1931): *Magyar országgyűlési almanach. Ötszáz magyar élet 1931–1936*. Budapest, Globus Nyomdai Műintézet Részvénytársaság.
- Gróf Wenckheim József. *A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárának Archontológiája* (é. n.). http://www.bekes-archiv.hu/index.php?action=view_item&item=457&chk=2141f7e91d3890cb2a49b5bffc41eef0 [2017. 07. 01.]
- NAGY Iván (1865): *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal, I–XII.* Pest, 1857–1865.
- ORMOS Mária (2006): *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- PAPP Klára – PÜSKI Levente (szerk., 2009): *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet.
- PÖLÖSKEI Ferenc (1985): *Tiszta István*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PÜSKI Levente (2008a): Arisztokrácia a XX. századi Magyarországon, I. *Korunk* 3. évf. 9. sz., 82–92.
- PÜSKI Levente (2008b): Arisztokrácia a XX. századi Magyarországon, II. *Korunk* 3. évf. 10. sz., 97–107.
- ROMSICS Ignác (2004): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- ROMSICS Ignác (2005): *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Osiris Kiadó.
- STURM Albert (szerk., 1888): *Új országgyűlési almanach 1887–1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*. Budapest, Ifjabb Nagel Ottó bizománya.
- SZEKFÜ Gyula (2007): *A három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Mecenás Könyvkiadó.
- TAKÁTS Sándor (1895): *A főváros alapította budapesti piarista kollégium története*. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.
- UNGVÁRY Krisztián (2012): *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*. Pécs-Budapest, Jelenkor Kiadó.
- VÁRI András (2005): Angol játék a magyar gyepen. A Magyar Gazdasági Egyesület előtörténete. *Korall* 6. évf. 19–20. sz., 99–131.

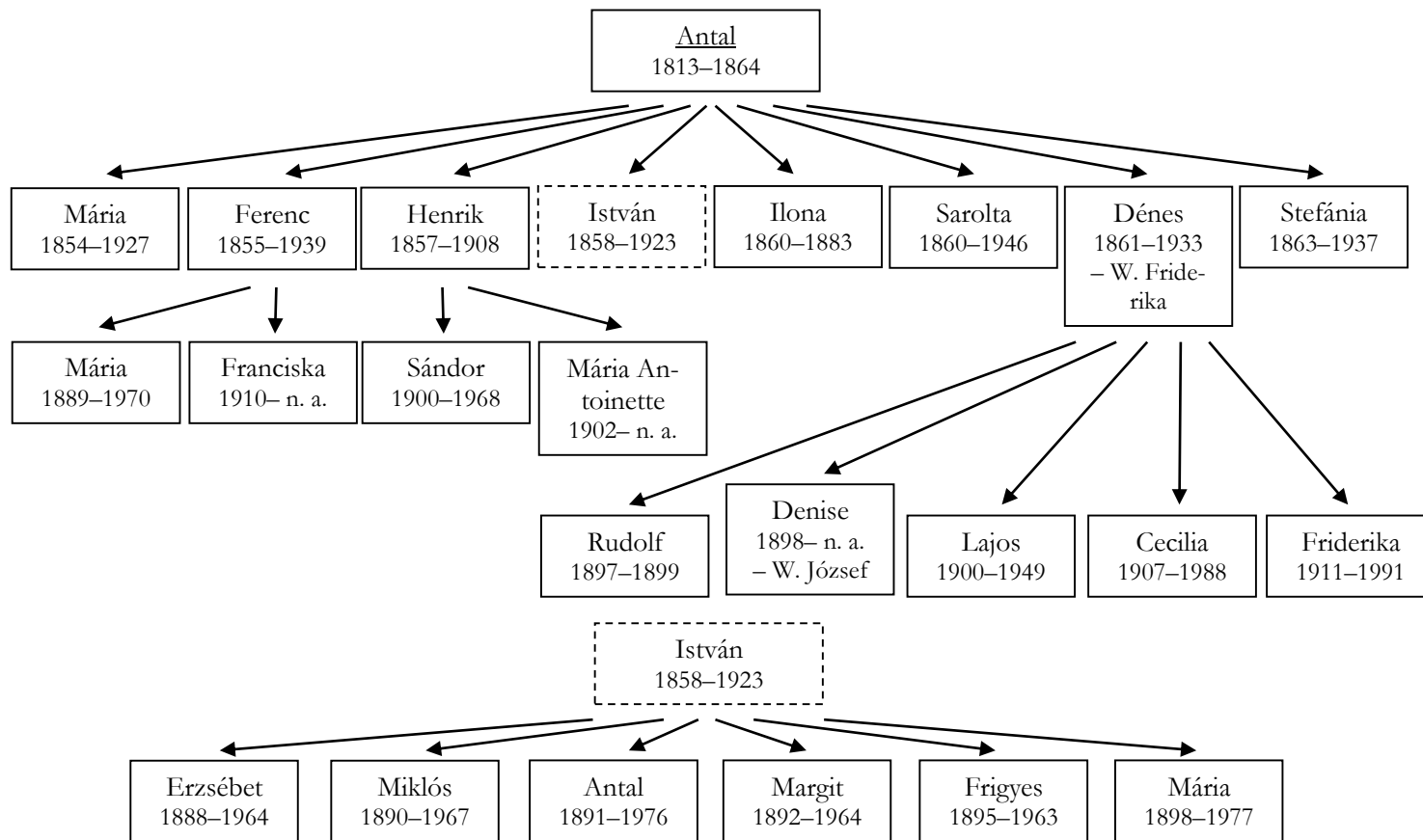
- VÁSÁRHELYI Ferenc (szerk., 1910): *A Magyar Országgyűlés. A Főrendiház és Képviselőház tagjainak életrajzi adatai*. Budapest, „Jókai” Könyvnyomdai Műintézet.
- VÉGVÁRY Ferenc – ZIMMER Ferenc (szerk., 1910): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest.
- VIRÁG Irén (2013): *A magyar arisztokrácia neveltetése (1790–1848)*. Eger, Líceum Kiadó.
- VÖRÖS Károly (1987): A főrendiház 1885. évi reformja (Egy kutatás tervei és első eredményei). In Á. VARGA László (szerk.): *Rendi társadalom-polgári társadalom*, I. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 397–407.
- WEIS István (1930): *A mai magyar társadalom*. Budapest, Magyar Szemle Társaság.

Függelék

A Wenckheim család leszármazási rendje a XVIII. századtól 1915-ig

Forrás: Gudenus 1998. 248-256.